

קטעים מתוך: הגיונות – על הפילוסופיה הראשונית מאת רנה דקארט¹ (1641)

הגיון ראשון: על הדברים שאפשר להטיל בהם ספק

1 זה זמן-מה נוכחתי לראות מאז שנות חיי הראשונות דעות מוטעות רבות התקבלו בעיני כנכונות, וכי כל מה שביססתי מאז על עקרונות רופפים כל-כך, בהכרח יהיה מפוקפק ובלתי ודאי עד מאוד; הבנתי שאם ברצוני להשתית דבר-מה איתן ומוצק במדעים, יהיה עלי לגמור אומר לסלק פעם אחת בחיי את כל אותן דעות שהאמנתי בהן עד כה, ולהתחיל שוב הכול למן היסודות.

5 כל אשר קיבלתי עד כה כאמיתי וכבטוח ביותר, למדתיו מן החושים או דרך החושים. אך היו מקרים שבהם התברר לי כי חושי מטעים אותי; והרי מידת הזהירות דורשת שלעולם לא נבטח ביטחון גמור באשר הטעה אותנו אפילו פעם אחת.

10 אך אף-על-פי שהחושים מטעים אותנו מעת-לעת בנוגע לדברים הקשים להבחנה או המרוחקים מאיתנו מרחק רב, ישנם אולי דברים רבים אחרים אשר בהם לא מתקבל על הדעת להטיל ספק, אף אם הם ידועים לנו דרך החושים – למשל, היותי עכשיו כאן, ישוב ליד האת, לבוש כותנת לילה, מחזיק נייר זה בידי, ודברים אחרים ממין זה. ואיך אוכל להכחיש כי ידיים אלה, כי גוף זה – שלי הם? אלא אם אדמה את עצמי אולי לאותם אומללים קלושי-דעת... שאינם חדלים להכריז כי מלכים הם, אף שהם עניים מרודים... אנשים אלה משוגעים הם...

15 ...מן הדין הוא שאביא כאן בחשבון שהנני אדם, ומכאן שדרכי לישון, ובחלומותי הריני מדמה בנפשי דברים שאינם נופלים בשגיונם מחזיונותיהם-בהקיץ של אותם קלושי-דעת, ולפעמים אפילו דברים המתקבלים עוד פחות על הדעת... ובהתמידי במחשבה זו, אני רואה במובהק שאין בנמצא כל סימן חד-משמעי וכל אות בטוח שדי בהם כדי להבחין באופן נחרץ בין שינה ובין ערות, עד כי אני נדהם מאוד, וברוב השתאותי כמעט עלול אני להשתכנע שהריני בעצם ישן.

20 בכל-זאת צריך להודות, לכל הפחות, כי הדברים המופיעים לפנינו בשנתנו, כמוהם כתמונות וכציורים העשויים בהכרח בדמותו של דבר-מה ממשי ואמיתי... ומתוך חשיבה דומה לזאת צריך להודות, כי אף-על-פי שסוגי הדברים הכללים הללו עשויים להיות פרי הדמיון, בכל זאת ישנם דברים פשוטים יותר וכללים יותר, שהם אמיתיים וקיימים....

[ודברים אלה] מכילים דבר-מה בטוח ובלתי מוטל בספק. שכן, אחת היא אם ישן אני או ער, שלוש ושתיים המחוברים זה לזה לעולם יתנו את המספר חמש, ולריבוע לעולם לא תהיינה יותר מארבע צלעות...

¹ ר' דקארט (תרגם לעברית: דורי מנור), הגיונות – על הפילוסופיה הראשונית, ת"א, 2001

25 עם זאת, זה זמן רב קבועה ברוחי דעה מסוימת, ולפיה ישנו אל כל-יכול, והוא אשר ברא אותי כפי שהנני. אולם מי לכפי יתקע כי האל לא פעל כך, שכלל אין ארץ ואין שמים... ולא צורה ולא גודל ולא מקום, ושאף-על-פי-כן תהיינה לי תחושות של כל הדברים הללו, וכי כלל לא אדמה שכל אלה קיימים אחרת מכפי שאני רואה אותם? זאת ועוד: בה-במידה שאני שופט לעיתים שהאחרים שוגים, וזאת אפילו בדברים שנדמה להם שהם יודעים אותם בביטחון גמור, כיצד אוכל לדעת כי האל לא רצה שאטעה אני בכל פעם ופעם שאחבר שלוש ושתיים, ובכל פעם ופעם שאמנה את מספר צלעות הריבוע...

30 אך אפשר שהאל לא רצה להטעות אותי באורח כזה, שהרי נאמר עליו כי לטובו אין מידה. ובכל זאת, אילו אומנם עמדה בסתירה לטובו של האל בריאתו אותי כך שאמצא טועה תמיד, הרי שזר היה לטבעו אף להרשות שאטעה מדי פעם; אלא שהוא כן מתיר שאטעה לפעמים – ובזאת אין לי כל אפשרות להטיל ספק.

35 והנה, אפשר שיימצאו בינינו אנשים שיעדיפו לשלול את דבר קיומו של אל בעל יכולת כזו, ובלבד שלא להאמין בכך שכל יתר הדברים אינם ודאיים. לעת עתה לא נתנגד להם... כך או כך ברור כי היות שלשגות ולטעות הם בחזקת אי-שלמות, הרי ככל שפחות הוא כוחו של היוצר אשר בו הם תולים את מקורי, כן גדל הסיכוי שהנני בלתי-שלם עד כדי-כך, שטועה אנוכי תמיד.

40 ...אנוס אני לבסוף להודות, כי מכל הדעות שאותן קבלתי בעבר כאמיתיות, אין עתה ולו אחת שלא אוכל להטיל בה ספק... לפיכך אניח כי לא אל אמיתי הוא מקורה העליון של האמת, אלא מלאך זדוני כלשהו, שערום הוא ורמאי כפי שהוא אדיר כוח, והוא משתמש במלוא עוצמת תחבולותיו כדי להטעות אותי...

1. הסבירו את מהלך הטלת הספק שדקארט עורך - התייחסו לכל שלב ושלב במהלך והסבירו מה היא האמת אליה מתייחס דקארט וכיצד הוא מערער אמת זו.
2. מה היא המטרה אליה שואף דקארט במהלך זה?
3. האם הטלת הספק שכנעה אתכם? נמקו.
4. נסו למצוא דרך לבניית אמון מחודש בידע שלכם ובעולם (עשו זאת לפני שתקראו את ההמשך).

הגיון שני: על טבעה של הרוח האנושית, ועל כך שניתן להכירה ביתר קלות מאשר את הגוף

1 כדי להניע את כדור הארץ ממקומו ולהעתיקו למקום אחר, ביקש לו ארכימדס רק נקודת משען קבועה אחת. ואף אני רשאי אהיה לטפח תקוות נעלות, אם אך אזכה למצוא ולו דבר אחד שהוא ודאי ואשר לא ניתן להטיל בו ספק.

5 אני מניח אפוא שכל הדברים שאני רואה הם שקריים, אני משכנע את עצמי כי מאום מכל מה שמציג לי זכרוני המלא שקרים לא היה מעולם; אני חושב שאין לי שום חושים, אני מאמין שגוף, צורה, התפשטות, תנועה ומקום, הם כולם בדיונות פרי רוחי. מה יכול אפוא להיחשב לאמיתי? אולי לא כלום אלא זאת בלבד, שאין בעולם שום דבר ודאי.

אך כיצד יכול אני לדעת אם אין בנמצא דבר-מה אחר, השונה מן הדברים שהחשבתי זה עתה כבלתי בטוחים, ואשר אין כל אפשרות להטיל בו ספק ולו הקל ביותר?

10 האם אין בנמצא איזה אל, או כל כוח אחר, שהוא הנוטע ברוחי את מחשבות הללו? אולם מדוע שאחשוב זאת להכרחי, שהרי אפשר שביכולתי אני להפיקן מתוך עצמי. ואם כך, הרי אני עצמי, האם אני אינני לכל הפחות דבר-מה?... אבל הרי שכנעתי את עצמי שאין מאומה בעולם... האם אין אני משוכנע לפיכך שאף אני עצמי אינני? לא: ללא ספק אני הייתי, אם השתכנעתי, או אף אם רק חשבתי מחשבה כלשהי. אלא שישנו רב-רמאים אדיר-כוח וכליל-עורמה שאינני יודע מי הוא, המשתמש במלוא עוצמתה של תחבולתו כדי לרמותני תמיד. אין אפוא כל ספק שאני נמצא, אם הוא מרמה אותי...

15 אשר על כן, לאחר עיון מעמיק ובחינה מדוקדקת של כל הדברים, יש לבסוף להסיק ולקבל כעובדה מוצקה כי משפט זה: "הנני, אני קיים" אמיתי הוא בהכרח, בכל פעם שאני מביע אותו או תופש אותו ברוחי.

אבל מה אני, אם כן? דבר חושב. ומהו דבר חושב? זה דבר שמטיל ספק, שתופס, שטוען, ששולל, שרוצה, שאינו רוצה, שמדמיין לעיתים, שחש.

1. הסבירו את המשך מהלכו של דקארט, כיצד הוא יוצא מהספק המוחלט ומוצא נקודה ודאית?
 2. האם מהלך זה משכנע? הסבירו.
 3. מדוע מהלכו של דקארט מנוגד לחלוטין לרעיון המסורתנות?
 4. גם תגליותיו של גלילאו קשורות בהטלת ספק. מהו ההבדל המשמעותי בין הטלת הספק של דקארט לבין הטלת הספק של גלילאו?
 5. "הגיונות" של דקארט פורסם לראשונה בשנת 1641 ומיד התעורר ויכוח לגבי הפרשנות שלו. עם השנים התבססו שלוש גישות עיקריות כלפי הטקסט:
 - גישה אתאיסטית, אנתרופוצנטרית ואנטי-דתית אשר רואה בו טקסט אשר מבטל את קיום האל.
 - גישה תיאוצנטרית חזקה אשר טוענת כי הטקסט מדגיש את תלותו של האדם באל.
 - גישה אנתרופוצנטרית-דתית.
- נסו להסביר כל אחת מהפרשנויות לטקסט זה.

